

Ålholm-grevernes samlinger

– et essay om naturhistorie og modernitet

Gerd Malling

Fortid og Nutid juni 2002, s. 83-102

I 1996 modtog Nationalmuseet to naturaliekabinetter fra Ålholm Slot på Lolland. Bearbejdningen af denne samling åbnede for et hidtil sparsomt belyst liv med planter og dyr i aristokratiske kredse – et mentalitetshistorisk og videnskabshistorisk landskab i hundredåret fra 1740 til 1840.

Gerd Malling, født 1947, cand.phil. i historie fra Københavns Universitet. Har skrevet om videnskabshistoriske emner bl.a. i tidsskriftet *Dyr i natur og museum*. Artiklen er udarbejdet på en bevilling fra Statens Museumsnævn.

Nationalmuseet modtog i 1996 fra Kulturværdiudvalget to naturaliekabinetter fra Ålholm Slot på Lolland. Kabinetterne indeholdt i alt 3400 genstande, der fordeler sig på en konkylie-samling, en geologisk samling og en oldtidssamling. Derudover indeholdt de to kabinetter nogle få kuriosa. Når Nationalmuseet i modstrid med den almindelige arbejdsdeling i museumsverdenen modtager så store naturhistoriske samlinger, er det, fordi samlingerne fra Ålholm hér ikke skal fortælle os noget om naturen, men om mennesket som samler. Der er forskning på vej fra naturvidenskaberne om Ålholm-grevernes samlinger, og inden for humanvidenskaberne har samlervæsnets teoridannelse – museologien – længe haft kronede dage. Men vi mangler stadig at få bragt teorierne i anvendelse på den materielle danske virkelighed, når det gælder naturaliesamlinger.

Som jeg erindrer det, fandtes der endnu i 1950-erne mange drengeværelser med udstoppede fugle, små pattedyr og cigarkasser med biller, sommerfugle og guldsmede. Enhver skole havde et naturhistorielokale med glas-

skabe, der rummede udstoppede dyr, herbarier, mineralier og bjergarter. I skoletasken lå en flora, og om sommeren mødte lærerinden op med favnen fuld af planter, som vi arbejdede os igennem for at få dem alle behørigt bestemt til slægt og art inden klokken ringede ud til hinkerude og sjippetov. Selv ejede jeg også adskillige kasser med biller, dem havde jeg fra min mor, der som halvstor pige engang sidst i 1930-erne havde fået dem som en kærlighedserklæring fra naboens Hans.

Skolesamlingerne er nu forsvundet, og det er vist sjældent, at nogen prøver at score en skøn sild fra skolegården med en kasse biller. At disse døde dyr, muslinger, sten og herbarieark ikke mere breder sig i skuffer og skabe, som de tidligere gjorde, har større betydning, end man umiddelbart tror, for det har undergravet vores evne til at iagttage naturen, vi mangler ord for det vi ser – vi ved ikke længere, hvad dyrene og planterne hedder. Vi har svært ved at forholde os til forringelsen af vores flora og fauna, når det drejer sig om de mere ydmyge skabninger, som vi slet ikke registrerer og derfor ikke savner.

Der findes stærke amatørmiljøer på en række af naturhistoriens områder, Dansk Ornitologisk Forening er det bedste eksempel. Men disse interessante og for naturbeskyttelsen så vigtige grupperinger kan ikke erstatte naturhistorisk viden som en bred social kompetence båret af forestillingen om, at en sådan viden i sig selv er af det gode. Om læseplanerne blev ændret i løbet af 1960-erne, eller det blot var den sidste generation af lærere, som var villige til at vedligeholde samlingerne i deres fritid, ved jeg ikke. Men næsten rørende er det at læse i Geologisk Museums afgangsprotokol, at man så sent som i 1946 sendte en geologisk samling til Statsfængslet i Vridsløselille.¹ Det er helt i tråd med 1700-tallets ideer om naturhistoriens placering i oplysningsprojektet, her i dens pædagogiske variant – men det er bestemt ikke noget, der længere ligger midt for tankens landevej hos Kriminalforsorgen. Det er fortællingen om de naturhistoriske samlingers opkomst og forsvinden fra private menneskers liv, der her gives et bidrag til.

Der er et hul i dansk samlervæsens historie i 1700-tallet mellem i den ene ende Ole Worms museum og Det Kongelige Kunstkammer fra 1600-tallet og i den anden ende de offentlige samlinger, der etableredes i 1800-tallet.² Her kommer familien Raben (senere kaldet Raben-Levetzau) og deres naturhistoriske samlinger ind. De fortæller noget om 1700-tallet og eksemplificerer en udvikling, der er et stykke fælles europæisk lærdoms- og museumshistorie, men også, som jeg ser det, et stykke socialhistorie om en dansk adelsfamilie, der tidligt i 1700-tallet var langt inde i det moderne projekt; en familie der, billedligt talt, havde forladt standssamfundets barrikader længe før de blev storret.³

Ålholm Slot på Lolland og familien Raben

Ålholm Slot med jordegods blev erhvervet fra Kronen 1726 af Emerentia von Levetzow (1669-1746), enke efter gehejmeråd, amtmand Johan Otto Raben.⁴ Hun forøgede ejendommen, således at hun 1734 kunne oprette grevskabet Christiansholm til fordel for sit barnebarn, den otteårige Christian Raben, dog skulle hendes søn Christian Frederik Raben (1693-1773), der både var Ridder af Elefanten og overhofmester hos dronning Sophie Magdalene, administrere grevskabet til sin død. Grevskabet nedarvedes i lige linie i tre generationer af familien Raben. Christian Raben tiltrådte aldrig grevskabet, han døde som 25-årig og blev fulgt af broderen Otto Ludvig Raben (1730-91), der således blev den første greve. Den næste, Frederik Christian Raben (1769-1838), er denne histories hovedperson. Han efterfulgtes af sine to sønner Gregers Christian Raben (1796-1875) og Julius Raben (1804-79), der dog begge døde uden arvinger. Grevskabet overgik herefter til gehejmekonferensråd Josias Raben-Levetzau (1796-1889), en grandfætter til den sidste Raben. Tre generationer senere gik godset, der nu atter blev kaldt Ålholm, ud af familien Raben-Levetzau's eje, det var i 1996.

Raben på Ålholm Slot – en familie af samlere

Der er ikke andet for end at begynde med begyndelsen, hvis man vil have rede på Ålholm-samlingernes historie og indblik i den sociale praksis, de var resultat af. Om Emerentia von Levetzow ved vi, at hun ud over at være en dygtig godsejer med ambitioner på familiens vegne rugede fugleæg ud i sit kammer. I en dunforet lerpotte vendte

og drejede hun som hønen fugleæg til de pippede.⁵ Det er en forbavsende beskæftigelse for en travl dame, men det var nu nok især hendes søn, Christian Frederik Raben, der interesserede sig for fugle. I første bind af Erik Pontoppidans *Danske Atlas* fra 1763 fremhæves Ålholm for sin fuglesamling og sin insektsamling: »*En større Samling afmalede og med deres naturlige Farver forestilte Fugle findes tillige med utallige Insecter in natura hos deres Excellence Høy og Velbaarne Hr. Geheime-Raad von Raben (...) det er en Samling, som strækker (...) til alle bekiendte Landes Fugle.*«⁶

Christian Frederik Raben var det første æresmedlem af Videnskabernes Selskab, stiftet 1742. Det var han blevet 1744, og i 1750 oplæstes i Selskabet en af Raben forfattet »*Piece om Insecter og Sommerfugle.*«⁷ Af Det Kungliga Svenska Vetenskapsakademi blev han som den første udlænding medlem i 1745 efter at have været akademiet i Stockholm behjælpelig med guld- og sølvfisk.⁸ Christian Frederik Raben førte også en omfattende korrespondance med den berømte franske naturvidenskabsmand René-Antoine Ferchault de Réaumur (1683-1757), der vel i dag bedst huskes for sin temperaturskala, men som var sin tids største kapacitet inden for fugle og insekter. Brevene, der ligger på Landsarkivet for Sjælland,⁹ beskriver blandt meget andet, hvordan Raben har indsamlet sommerfuglelarver, fodret dem og fulgt deres metamorfose fra larve over puppe til sommerfugl. Han sender også fugle, æg og reder til Paris.

Sommerfuglenes udvikling blev nydeligt afbildet i akvarel af Søren Abildgaard og – formentlig – andre kunstnere, derpå beskrevet og ræsonneret over på fransk. Til sidst blev der fremstillet præparater af dyrene. Tolv af disse præparater findes i dag på Nationalmuseet.¹⁰ Præparaterne ligner til forveksling insekterne i svenskeren

Kilian Stobæus' samling, der ligger i Lund, og de er da også samtidige. De eneste i dag kendte insektpræparater, der er ældre, er James Petivers (1660-1718) samling, som ligger på British Museum.¹¹

Om samlingen af fugletegninger, der omtales af Pontoppidan, stadig findes, vides ikke. En tilsvarende samling fandtes hos kaptajn Tøger Reenberg Teilmann (1721-88) på Endrupholm ved Varde.¹² De meget store problemer med at beskytte fuglene mod insektangreb medførte den praksis, at man straks, når man fik en ny fugl til sin samling, afbildede den så naturtro som muligt. Selv Linné brugte undtagelsesvis i mangel af en præpareret fugl sådanne tegninger som grundlag for beskrivelse af en art. At bruge tegninger som erstatning for den direkte iagttagelse var i det hele taget mere udbredt og accepteret, end man almindeligvis er opmærksom på.¹³ Fuglesamlinger bestod den gang som nu ikke kun af udstoppede fugle, men også af skindlagte fugle, skeletter og fugle i sprit, æg og reder. Selvom Raben især interesserede sig for insekter og fugle, udelukker det ikke, at han interesserede sig for andre grene af naturvidenskaberne. Han var en mand, som det var passende at forære et stykke sibirisk asbest, når man kom som diplomat fra Rusland,¹⁴ og han interesserede sig for sin have. Det viser de meget høje gartnerlønninger på Ålholm helt tilbage fra 1740-erne.¹⁵ Her som i resten af Europa træder gartnerne frem som en ny professionel gruppe, der så at sige udgør et nyt arbejderaristokrati. Gartnerne på Ålholm havde frem til slutningen af 1700-tallet udenlandske navne, den ene var Johan Ludvig Mansa (1740-1820), der senere blev ansat på Fredensborg.¹⁶ Hvornår man på Ålholm begyndte med et egentligt botanisk haveanlæg, altså en samling af levende planter, er usikkert, men en fin prydhave havde

man øjensynlig fra begyndelsen. Endelig vides det, at Christian Frederik Raben var interesseret i mønter, han har sandsynligvis haft en møntsamling.¹⁷

Christian Frederik Raben var som storgodsejer og hofembedsmand højt placeret i det danske samfund. Overalt i Europa var det de kongelige og deres hoffer, der i 1700-tallet sammen med adelen, diplomatiet og de rige købmænd gik forrest i at dyrke de såkaldt bløde naturvidenskaber og anlægge naturhistoriske samlinger. Adelen, de rige købmænd og diplomaterne var dem, der havde bedst råd og som havde de bedste internationale forbindelser. Det var disse folk, der gav samlерiet prestige og gjorde det til en mode. Det er nu ikke sådan, at de lærde – læger, apotekere og gejstlige hvis naturhistoriske samlinger fra 15- og 1600-tallet er velkendte – holdt op med at samle, de bliver bare overhalet indenom af en strømning, der fra 1740-erne tager fart og efterhånden udvikler sig til en slags massebevægelse, hvor også de lavere sociale lag indrages, og hvor børnesamlinger bliver et pædagogisk *must* i de mest avancerede miljøer.¹⁸ Det var dog ikke fugle og insekter, som vi har mødt dem hos Christian Frederik Raben, der først vandt frem i denne nye bølge af samlinger. Det var konkyлие- og mineraliesamlingerne, der tidligst fik karakter af et vidt udbredt og efterhånden fuldstændig ordinært statussymbol. Rabens berømte vildert af et barnebarn, Jørgen Scheel (1768-1825), fik, da han var 16 år, en konkyliesamling i en glaskiste forærende af en købmand i Aalborg. Det gør ikke Scheel til samler – der er intet i Scheels biografi, der tyder på, at han anlagde naturhistoriske samlinger – men det viser, at vi er i en tid, hvor valget af en udsøgt gave til en ung mand kunne være en konkyliesamling. Konkylier var bare noget, man havde. Man må tro, at konkylierne har haft affektionsværdi for Jørgen

Scheel, for glaskisten var blandt de få ting, han reddede ud af sit gigantiske fallitbo.¹⁹

På Ålholm kom der også en konkyliesamling, det er den, som Nationalmuseet fik i 1996. Hvornår Ålholm-samlingen blev til vides ikke – den har fået nye etiketter og navne cirka 1825. Dette arbejde er udført af Henrick Beck (1799-1863), der senere blev inspektør ved Christian 8.'s naturaliesamling.²⁰ Beck har ikke brugt tidens nyeste litteratur, men holdt sig til Linnés slægter. De numre, der er klæbet på skallerne, er imidlertid betydelig ældre end etiketterne, og de få steder, hvor den gamle etiket er bevaret, kan man genkende kunstkammerforvalter Lorenz Spenglers hånd.²¹ Spengler kom til Danmark 1743 og døde 1806. Spenglers etiketter er på tysk, og da Spengler i sin egen samling i det sidste tiår af 1700-tallet brugte latinske navne efter Linné, tyder det på, at de få gamle etiketter er skrevet senest i 1780-erne, altså i grev Otto Ludvig Rabens tid. Længere tilbage kan vi ikke komme. Det er langt fra, at alle Becks etiketter i Ålholm-samlingen er bevaret, og det er ikke alle konkylier, der har et nummer. Vi mangler endnu at finde det katalog, der med sikkerhed har hørt til samlingen. Men der er nok nummereret materiale bevaret til at aflæse samlingens hovedstruktur. Der er tale om en referencesamling. Tager man en moderne håndbog for konkyliesamlere så vil man se, at Rabens samling fordeler sig jævnt gennem bogens systematik.²² Enkelte dele af Ålholms konkyliesamling leder man dog forgæves efter i den moderne håndbog, nemlig ruer og ormerør af kalk som i mellemtiden har holdt systematisk flyttedag, men som ligger der i overensstemmelse med Linnés opfattelse.

Det sidste nummer i konkyliesamlingen er 1385. Da reglen er, at én art har ét nummer uanset om der er flere

Sommerfuglepræparat fremstillet af Christian Frederik Raben. I et brev til R.-A. F. de Réaumur af 28. februar 1743 forklarer Raben sin franske kollega, hvordan han gør: »Hvad mig angår, lægger jeg sommerfuglene mellem to præcist tilskårne glasplader omkring hvilke jeg lægger et stykke kraftigt, limbestroget papir.« Raben omtaler sin metode som et eksperiment – tiden vil vise, om den er bedre end den »kinesiske metode« med revet kamfer eller den »russiske metode« med cedertræsæssker (Nationalmuseet foto nr. 3860).

dyr af samme art – og det er der mange steder – har samlingen været betydeligt større end nummersystemet angiver. Som den forefindes nu, indeholder den 2018 individer. Til sammenligning var der i 1820 i den også i udlandet kendte naturforsker og konkylolog Christian Friedrich Schumachers (1757-1830) samling 1841 arter og 4847 individer, heri dog medregnet den dyregruppe, som søpindsvin tilhører.²³ Arternes antal er det afgørende, altså kan vi sige, at Rabens samling var af samme størrelse som Schumachers. Ud over konkylrier indeholdt Ålholm-samlingen bløde og hårde koraller og nogle få krebsdyr, som ikke er medregnet her.

Otto Ludvig Raben – en borger i den europæiske landsby

Otto Ludvig Raben, som formentlig anlagde konkyliesamlingen, studerede i Paris fra slutningen af 1750 og tre et halvt år frem. Han færdedes ved det franske hof og deltog i byens elegante musik- og teaterliv. Han gik ganske betydeligt oftere i teatret end i kirke. Ved afslutningen af året 1751 gør han i sin dagbog op, at han har været 22 gange i kirke, men 57 gange i teatret.²⁴ De formelle studier omfattede geometri, sprog, fægtning, dans, fløjtespil og fysik, hvor han sammen med sin søster frekventerer undervisningen hos en vis Abbé Nollet. Efter at være kom-

met hjem fortsatte han fysikstudierne hos datidens største navn i København, Christian Gottlieb Kratzenstein (1723-95). Derudover er der ikke meget at sige om hans forhold til naturvidenskab og naturvidenskabelige samlinger. Hans lidenskab var musik. Otto Ludvig Raben er manden bag den nodesamling fra Ålholm, som nu er på Det kongelige Bibliotek, og som indeholder 225 værker og grevens egne fløjtenodebøger, hvor han har nedskrevet 2500 melodier. Nodesamlingen og Otto Ludvig Rabens musikliv er det eneste angående Ålholm, som der er skrevet udførligt om.²⁵ Forfatteren fremhæver, at smagen – den melodiske, følsomme og naturlige musik – musiklærerne og det private koncertliv var det bedste, tiden kunne præstere. Musikforbruget var usædvanligt stort hos familien Raben.²⁶ Greven var en tilstedeværende person i det lollandske lokalsamfund, han deltog – som det fremgår af dagbogen – ivrigt i Nysteds selskabsliv og elskede baller. Som industriel foretager gjorde han sig gældende ved at anlægge en stivelses- og pudderfabrik i Slotssøen.²⁷ Det modsvares af en forbedret hvedeavl, der er råstoffet i produktionen. Blandt hans nære bekendte finder man den liden skabelige haveelsker Joachim Wasserschele (1709-87), berømt blandt andet for de summer, han brugte på at købe planter til sin have.²⁸

Læser man den 600 sider lange fransksprogede dagbog, som Otto Ludvig Raben førte fra han var 19 år til umiddelbart før sin død, ledes man ind på en anden side af familiens modernitet. For hvert barn noteres, hvornår det begyndte at spise med ved forældrenes bord. Den 18. september 1768 således: »*Ma fille Margarethe commençé à dîner avec nous.*« Da var hun halvandet år gammel. Helt forbavsende moderne træder han os i møde i det opdragelsesprogram, *Almindelige Regler for min Søn Friderich Christian Ra-*

bens Undervisning og Opdragelse, som han skrev til drengens første huslærer. Instruksen er udateret, men må være fra cirka 1775.²⁹ Sprogtonen er lys, klar og humoristisk. Programmet for opdragelsen er, at barnet skal være det, vi nu ville kalde indrestyret – barnet gør det rigtige, fordi det selv vil det rigtige.³⁰ Alt hvad der skal til et godt menneske er allerede nedlagt i barnet »*naar vi saaledes vogter og vander denne unge Plante,*« så vil barnet blive »*den fuldkomneste og ypperligste Skabning, som kan gaae i to Skoe.*« Straf og udsæld er hans far ikke meget for, men skulle han nu alligevel være meget umedgørlig, så bringes det i forslag at tage hans elskede sukker-mad fra ham. Særligt påpeges det, at drengen ikke må straffes, hvis han tisser i sengen, for det er ikke med vilje, han gør det. Latin skal han ikke lære mere af end at »*han ikke staae som en Hest eller Stud, naar han høre en eller anden latinsk Phrase.*« Religionsundervisning modtager han, men på den meget lidt omklamrende måde, at der dagligt læses et stykke af den hellige skrift, dog undtagen »*Salomons Høisange,*« og så må han for øvrigt ikke gabe i kirken. Der skal undes ham frihed til at lege, til at »*anlægge Casteller*« på gulvet og sejle i båd. Endelig er der forholdet til naturen. *Peu à peu* skal der bibringes ham »*nogen Kundskab af Natur-Historien og Natur-Videnskaben, som og kunde blive anvendelig ved de sædvanlige Promenader, f. Ex. naar man i en smuk Sommer Aften spadserer paa Grøfter, Stier, ved det dejlige Vand, fortryllende Skove og andre rare Ting.*« Han skal lære Gud at kende »*i Skabningerne og Deris Bestemmelse,*« for han skal lære at »*forbinde den Naturlige og den Aabenbarede Religion med hinanden.*« Programmet strækker sig over otte tætskrevne sider. Ethvert barn både dengang og nu ville være godt tjent med den blanding af indlæring og opdragelse. Målet

var, at drengen skulle blive »en duelig Borger,« der viste agtelse for alle sine medmennesker »endogsaa de allerringeste.« Frederik Christian Rabens hjem præsenterede sønnen for en ny tids kosmologi, og han tog den til sig, han vendte sig mod naturen og det borgerlige samfund og kom dermed lige midt ind i tidens strøm. Det forklarer, hvorfor han som ungt menneske er en så distant iagttager af de politiske begivenheder i det revolutionære Paris, hvor han opholdt sig fra februar til juni 1791. Følelsesmæssigt kan han ikke svinge sig op til andet end en let ironiseren over at skulle bære kokarde for at passere igennem Tuilerierne. Hans standsfællers skæbne synes ikke at påvirke ham.³¹ Da han som moden mand i Brasilien erfarer, at de adelige har deres egen galge, ræsonnerer han, at meget latterligt har han oplevet omkring standsprivilegier, men noget mere latterligt end at forlænge dem ind i døden har han dog aldrig været vidne til.³²

Frederik Christian Raben – Danmarks største naturhistoriske samler

Frederik Christian Raben var født samme år som Alexander von Humboldt (1769), og de havde en lærer til fælles som de begge, og for øvrigt også Goethe, satte stor pris på, nemlig den fysiske antropologis grundlægger Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840). Humboldt blev den fuldt udfoldede romantiks naturvidenskabelige førerskikkelse, der opfattede naturen som en levende enhed af jord, himmel og hav.³³ Et synspunkt som har haft trange kår under videnskabernes stadig tiltagende specialisering, men som fik lidt mere råderum i løbet af 1900-tallet, da økologiske og mere holistiske tanker atter dukkede op.³⁴ Rabens udvikling, som den anskueliggøres i hans

rejsedagbøger, følger så vidt jeg kan se nøje Humboldts bane. Til at begynde med fylder botanikken, især besøgene i alverdens haveanlæg, næsten det hele. Det er de år, hvor han opbygger sine første samlinger af levende planter i Ålholms slotshave. De tidlige rejsedagbøger er præget af et lidt trættende retorisk natursværmeri, der forlader ham med årene. Botanikken og haveanlægget forlader han aldrig, men hans interesser udvikler sig til noget meget mere omfattende, der lagt i rejsernes geografiske rammer omfatter alle dele af den levende natur, geologiens forskellige grene, meteorologi og meget andet. Herunder også et etnografisk og antropologisk blik på mennesket, som han havde lært det hos Blumenbach. Han tager noter om lokalbefolkningernes højde, levealder, ernæring og sygdomsmønstre. Fra Grønland findes – i privat eje – en række etnografika, han har indsamlet. De store rejser var følgende: Tyskland 1819, Island 1821, Frankrig 1822, Grønland 1823, Portugal, det sydlige Spanien, Tanger og London 1824, Bornholm og Sverige 1826, Schweiz 1827, Wien 1830, Færøerne 1831 og endelig Brasilien 1834, hvor han dør fire år senere.

Planter

Frederik Christian Rabens arboret og haveanlæg er den eneste del af hans indsats, der er blevet husket frem til i dag.³⁵ I 1833 omfattede det »botaniske kvarter« i parken 1500 arter, der var ikke noget magen til i Danmark.³⁶ Mange af disse træer og buske voksede for første gang i Danmark. Med det materiale, der nu er blevet tilgængeligt, vil der kunne skrives en meget omfattende og detaljeret afhandling om denne samling af levende planter. Ålholm park indeholder stadig nogle få botaniske seværdigheder fra det gamle anlæg. Raben fastholder det,

Christian Frederik Raben fulgte ikke kun sommerfuglernes metamorfose. Han afbildede også andre dyrs livscyklus. Her er vist en ferskvandspolyp. Dette dyr spiller op gennem 1700-tallet en vigtig rolle i diskussionen mellem tilhængere af præformationslæren og epigenetikerne (Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek).

han ser i de mange fremmede lande, ved i sin rejsedagbog at skrive lange lister med plante- og dyrenavne. Som i alt hvad han foretog sig er han målrettet, metodisk og svimlende energisk. Der er skrevet meget om danske herregårdshaver, men især ud fra arkitekturhistoriske synspunkter. Der mangler endnu det samlingshistoriske perspektiv. Det er indlysende, at levende planter hørte med til samlervæsenet – og det gode liv – for Frederik Christian Raben og beslægtede åndstyper som Johan Bülow til Sanderumgård (1751-1828)³⁷ og botanikeren Niels Hofman (Bang) (1776-1855), der ejede godset Hofmansgave på Fyn.³⁸ Rabens foretagsomhed var bare mere grandios, han var langt mere velhavende end de to andre. En lidt tidligere havemand var den inkarnerede antikvar og bogsamler Bolle Willum Luxdorph (1716-88). Han brugte formuer på gødning til sine roser på sommerlandstedet nord for København – og da de remonterende roser ikke fandtes, lakere-

de han rosenknopperne for at forsinke udspringet.³⁹ Det er et påfaldende aspekt ved periodens havehistorie, at de velhavende herrer selv deltog i havearbejdet – et eksempel på at fysisk arbejde og fornøjelse indgår i en ny alliance. Den botaniske og naturvidenskabelige vækkelse var grundlagt for 1700-tallets agromani. At passe sin jordejendom og få den til at give afkast kunne flyttes fra nødvendighedens gebet til en udfordrende videnskabelig leg. Merkantilisterne, der ville have, at forskerne skulle beskæftige sig med det, der var givtigt for samfundsøkonomien, fik deres vilje – men på en modsætningsfuld måde. For det var først, da nytteværdien som mål for videnskaben blev skubbet væk til fordel for den frie, intellektuelle udfoldelse, at det rigtig tog fart. Videnskaben har ikke som mål at forandre verden, men den gør det. Johan Bülow beskrives som en herre, der altid var på pletten. Han var i marken, når nye kornsorter skulle prøves, han var på stedet, når

nye træer skulle plantes eller nye gærder anlægges. Han kunne tage affære, hvad enten det gjaldt råd mod plantesygdomme eller behandlingen af et sygt får. Han blev båret til graven med sin spade på kisten.⁴⁰ Hofman (Bang) mistede en formue på reformlandbrug.⁴¹

At Raben havde en herbariesamling har altid været kendt, men omfanget af den har været undervurderet.⁴² I 1996 var der tilbage på Ålholm et brasiliansk herbarium omfattende cirka 2000 ark og fragmenter af et stort haveherbarium. Begge blev erhvervet af Botanisk Museum.⁴³ Hvad museet derudover har af herbarieark, der stammer fra F.C. Raben, kan man ikke umiddelbart svare på. I 1839 blev Rabens herbarium omfattende 20.000 arter udbudt til salg.⁴⁴ Den eneste sammenlignelige samling tilhørte botanikeren Jens Wilken Hornemann (1790-1841), hvis herbarium ved hans død omfattede 30.000 arter.⁴⁵ Rabens herbarier er ikke kun blevet til ved egenhændig indsamling, han havde også udstrakte bytteforbindelser i ind- og udland, blandt andet med Niels Hofman (Bang). Andre erhvervede han ved køb, f.eks. købte han den kendte insektforsker Niels Tønder Lunds herbarium for næsen af kongen.⁴⁶

Fugle

Når Frederik Christian Raben rejste, opsøgte han altid fuglesamlinger og fuglesamlere. Fra de første rejsedagbøger interesserer han sig for kvaliteten af fuglenes udstopning, for metoderne til deres konservering og i stigende grad for det udstillingstekniske. Han var selv jæger, men købte også fugle af lokalbefolkningen, hvor han kom frem. Fuglesamlingen på Ålholm er svær at få hold på. På auktionen i 1996 blev der solgt fire skabe og tre montere af malet fyrretræ med udstoppe fugle. Ifølge auktionskataloget

var disse syv kabinetter med fugle fra slutningen af 1700-tallet eller begyndelsen af 1800-tallet, altså fra Frederik Christian Rabens tid.⁴⁷ Desværre er der ingen museumsfolk, hverken zoologer eller kulturhistorikere, der har set på denne samling eller bare fotograferet kabinetterne, før de forsvandt ud til private Liebhaber. I hvilket omfang de fugle, der blev solgt i 1996, stammer fra Frederik Christian Raben er derfor ikke til at finde ud af.⁴⁸

Fra 1808, altså fra den tid, kabinetterne stammer fra, foreligger et indbundet fuglekatalog fra Ålholm. På titelfeltet står *Ornithologia*.⁴⁹ Det er en løbenummerregistrering, der omfatter 733 numre. Fuglene er her navngivet efter Linné med henvisninger til hovedsagelig to franske billedværker af henholdsvis Georges-Louis Leclerc Buffon (*Histoire naturelle, générale et particulière*. 1766-85) og François Levaillant (*Histoire naturelle des oiseaux d'Afrique*. 1796-1802). Rent hypotetisk kan det naturligvis diskuteres, om dette katalog er et katalog over en faktisk foreliggende samling, over den ældre samling af fugletegninger, som tidligere er omtalt, eller en programmerklæring for en kommende samling. Det umiddelbart sandsynligste er imidlertid, at der er tale om en faktisk foreliggende samling, der i så fald har været en af landets betydeligste. Det støttes af, at det i Henrick Becks utrykte forarbejder til en selvbiografi nævnes, at da han omkring 1818 begyndte at interessere sig for fugle, var der på Ålholm en stor ældre samling, som blev vedligeholdt og udbygget af greven.⁵⁰ Da han senere i livet arbejdede på at skrive en dansk ornitologi, opregner han de samlinger, der står til hans rådighed. Den eneste privatsamling i København, han nævner, er Rabens – den var øjensynlig i mellemtiden flyttet til hovedstaden. Efter Frederik Christian Rabens død kom et

ukendt antal fugle som gave til Universitetet.⁵¹ En enkelt af grevens udstoppede fugle vendte hjem til sin fødeø i 1971, da den islandske stat hos Sotheby's i London købte grevens *Alca impennis*, den for længst uddøde gejrfugl. Da den udstoppede fugl ankom med flyvemaskine til Reykjavik var den røde løber rullet ud, flagene røg til tops overalt på Island og skolebørnene fik fri. Aldrig har nationalitetsfølelse og en enkelt udstoppet fugl været så nært forbundne.⁵²

Sten

Det, som i indledningen blev kaldt den geologiske samling fra Ålholm, indeholder mineralier, bjergarter og forsteninger. Frederik Christian Raben var især mineraliesamler, men det er som om han med alderen blev stadig mere optaget af den brede geofysiske teori-dannelse. I anden halvdel af 1700-tallet sker der inden for mineralogien, ligesom inden for en række andre underdiscipliner af naturhistorien, en adskillelse mellem økonomi og den rene videnskab. Interessen samlede sig nu om krystalstrukturens morfologiske udtryk – og skønhed – og ikke om, hvad man kan udsmelte og anvende i samfundshusholdningen. Den systematiske stræben betød på den anden side, at samlingerne også kom til at indeholde det almindelige og ikke særligt kostbare. Under sit studieophold i Paris 1791 havde Raben mulighed for at følge forelæsninger af tidens koryfæer inden for kemi, mineralogi og krystallografi. Raben leverer i sin dagbog en skildring af, hvorledes storsamleren Balthazar Sages (1740-1824) mineralier er udstillet i skabe af spejlglas og fortæller desuden om Sages trængsler i det revolutionære Paris. Raben er helt klart en *connaisseur*, en – som han selv udtrykker det – »elsker af mineralier.« Men da han samtidig er interesseret i samfundets indret-

ning og økonomi, besøger han på sine rejser ofte mineanlæg. Det er blandt andet ved nogle af disse besøg, man kan træffe ham ræsonnerende over arbejdsvilkårenes forfærdende helbredsmæssige konsekvenser. Raben var ingen politisk *laissez-faire*-type.

Sidst i 1790-erne kom det første specialtidsskrift om mineralogi, og i løbet af de første tiår af 1800-tallet var de grundlæggende gennembrud i faget gjort.⁵³ Det er de samme år, hvor Rabens mineralogisk-geologiske samlinger tager til. At han har forsøgt at følge med den videnskabelige udvikling, er der ingen tvivl om. Han havde et stort personkendskab og købte den nyeste litteratur. Men i øvrigt har han trukket på Gregers Wad (1755-1832), der varetog Universitetets naturaliesamling. Der er ingen kataloger og ingen arbejdsrapporter bevarede fra Rabens samling, så man kan ikke kigge ham efter i de videnskabelige sømme, blot konstatere, at han søgte tidens autoriteter. Helt overordnet har hans samling nok været anlagt geografisk efter hans egne indsamlingsrejser, det er der indicier for.⁵⁴ Ved siden af at indsamle selv købte han mineralier i de europæiske hovedstæder og byttede sig til andre. Mineralier, bjergarter og fossiler er tungt rejsegods, og desværre er rejsedagbøgerne på en enkelt nær stumme om de praktiske problemer og udgifter. Men det ser ud til, at han har rejst med en tjener og så ellers hyrede folk, efterhånden som rejsen skred frem.

Den nummererede geologiske samling, som Nationalmuseet nu har modtaget fra Ålholm, er på 224 numre med tilhørende håndskrevet katalog, *Fortegnelse over Mineralie- og Bjergart Samlingen paa Aalholm*, som på ejerens foranledning er blevet udarbejdet 1885 på Københavns Universitets Geologiske Museum. Næsten alle stykkerne er bevaret. Det katalogiserede består dels af materiale fra Ålholms gam-

Fire konkyliearter fra Frederik Christian Rabens samling i originale æsker. Man ser de gamle påklisterede numre og i bunden af den ene æske Heinrich Becks etikette. Den hvide konkylie, der hverken har nummer eller etikette, er den berømte og af datidens europæiske samlere stærkt eftertragtede »ædel vindeltrappe« eller *Epitonium scalare* Linnaeus (Nationalmuseet foto nr. 3859).

Frederik Christian Raben til Christiansholm (1769-1838). Maleri af Jens Juel ca. 1794 (privateje. Foto: Grønlunds Forlag).

le samling, dels af materiale som er givet i bytte for – som der står i kataloget – »en Del overflødige Doubletter væsentlig Zeolitter og Chalsedoner.« I museets modtagelsesprotokol kan man se, at det drejer sig om i alt 106 stykker fra Island og Færøerne og et enkelt stykke fra Danmark.⁵⁵ Denne samling, som har været velordnet, er formodentlig den, der i Ålholms løsøreprotokol fra 1909 er placeret i »Galleriet« i et egetræsskab med mange skuffer og omtales som »den mineralogiske Samling.«⁵⁶ Rabens oprindelige samling må have været meget større, bedømt ud fra hans indsamlings- og indkøbsaktiviteter.

En del af samlingen blev umiddelbart efter Rabens død købt af Universitetet til den nye realskole i Århus,⁵⁷ dog således at Universitetet selv udtog det, de kunne bruge, »hvorved Kabinetet kom i Besiddelse af flere hidtil savnede Varieteter.«⁵⁸ Det ovenfor omtalte katalog fra 1885 har en mindre afdeling på 50 numre, heraf er bevaret 25. Det er en serie kalkcinders fra Karlsbad, anlagt som en tur rundt i byen, hvor man så ved diverse træfpunkter – kirken, brandstationen, rådhuset – har et stykke kalksten fra undergrunden lige netop dér. Det viser variationen i kalksten inden for et me-

get begrænset område, men det må vist især opfattes som en raffineret turistsouvenir fra det berømte badested i tidens smag. Samlingen er anlagt som en kopi af en samling, Goethe havde ordnet under sine tre ophold i Karlsbad.⁵⁹ Det kan her indskydes, at Rabens medicinske interesse træder frem i hans optagethed af de forskellige badsteders vandkvalitet og vandets mulige indflydelse på helbredet. Han gør sig en del diætovervejelser – tendensen er absolut asketisk. Tilbage på Ålholm og nu på Nationalmuseet er der, ud over det af 1885-kataloget omfattede, en samling fossiler: muslinger, søpindsvin, svampe og planteaftryk, dertil diverse sten, som hverken har numre eller etiketter.

Oldsager

Derudover er der en lille oldsagssamling på 72 numre, som nu også er kommet til Nationalmuseet. Hverken i arkiverne eller i den trykte litteratur om Ålholm er der fundet nogen omtale af eller henvisning hertil. Sådanne samlinger blev almindelige på herregårdene i den nationalromantiske periode, og der var altså også en på Ålholm, men den kan sagtens være meget ældre.⁶⁰ Der kan nævnes en enkelt begivenhed, som peger på samlingen. I august 1840 havde digteren og lægen Emil Aarestrup, der på dette tidspunkt boede i Nykøbing Falster, antikvaren Christian Molbech med på en tur til Ålholm, hvor man til Molbechs store fortrydelse havde åbnet en kæmpehøj.⁶¹

Private samlere og deres møbler

I 1812 købte Frederik Christian Raben det store palæ i København på hjørnet af Bredgade og Sankt Annæ Plads, uden tvivl med henblik på at skabe de

rigtige rammer for sine voksende samlinger.⁶² Det forklarer hans vedvarende interesse for det rent udstillingstekniske. De to nyklassicistiske kabinetter, som Nationalmuseet har fået sammen med samlingerne fra Ålholm, er formentlig en lille smule ældre. Det er mildest talt svært at finde andre skabe at sammenligne dem med, for der er aldrig nogen, der har påtaget sig at belyse de private samlerkabinetteres historie fra 1740-erne og frem med en ordentlig eksempelsamling. Ålholm-skabene ligner andre store vitriner fra samme periode. Det, der entydigt gør dem til samlerkabinetter, er deres trappehylder. Konkylietabinet på Frederiksdal har den samme indretning.⁶³ Det er udformet af ovenfor omtalte Lorenz Spengler i 1762, stilmæssigt en sen og meget behersket rokoko og altså noget ældre. På Zoologisk Museum findes et nyklassicistisk samlerkabinet af lidt mindre dimensioner. Det har almindelige hylder, men har oprindeligt haft løse bakker, der ligesom moderne brevordnere har en lav forkant. Det betyder, at man kan orientere sig om bakkens indhold uden at trække den ud. Enhver arbejdende zoolog ville foretrække de løse bakker frem for trapperne, idet man bruger en referencesamling således, at når man får et nyt dyr til sin samling, fremtager man den gruppe af dyr, der umiddelbart synes at ligne mest for at sammenligne, derefter indplaceres dyret i systematikken for til sidst at henlægges i samlingen.

De store vitriner med trapper kan naturligvis godt bruges på den måde, men det er meget upraktisk, og deres hovedidé er da også en helt anden. For det første udstiller man dyrene, så man kan se dem uden at skulle tage dem frem. Det betyder, at den interesserede publik kan have glæde af udstillingen uden at skulle betjenes. For det andet opnår man, at udstillingen

får en ekstra dimension, synsfeltet bliver som en tavle, der i to dimensioner viser den systematik, der ligger til grund for samlingens ordning. Man gestalter et billede af en idé. Udstillingen er et lærestykke, og det bekræfter, at de store private samlinger er tænkt som halvoffentlige rum. Endelig hører udstillingsformen nøje sammen med den nye samlertype, *le connaisseur*, der dyrker skønheden i samlingerne, men uden at det står i modsætning til videnskaben.⁶⁴ Hvordan det mere præcist skal forstås, leverer F.C. Raben selv et glimrende eksempel på. Da han rejste i Portugal, så han i et kabinet, at man havde omkranset en skarabæ med sommerfugle, et typisk rokokorange-ment. Nu kunne man tro, at Raben ville trække på skuldrene og konstatere, at det var gammeldags og ulogisk – men den ellers så kølige og velovervejede Raben er forarget og fuld af væmmelse. Man har øjensynligt krænket hans værdigrundlag. Frederik Christian Rabens universelle naturvidenskabelige stræben er tydelig. Der adderes hele tiden nye aspekter. På Ålholm blev det ene tårn indrettet til observatorium, han køber astronomisk, optisk og elektrisk udstyr. På nogle rejser foretager han meteorologiske målinger, på andre magnetiske, og han synes i stigende grad at sigte mod zoologiske samlinger inden for alle dyregrupper, selv hvaler fatter han interesse for. Ligheden med Alexander von Humboldts universalistiske stræben er slående.

Med Frederik Christian Rabens generation forsvinder de store universelle samlere.⁶⁵ De kan ikke konkurrere med de offentlige samlinger bemandet med en ny tids professionelle stab af forskere. Men det voksende borgerskab fortsætter med at samle, men nu specialiseret og i mindre målestok. I den angelsaksiske verden er private konkyliesamlinger stadig vidt ud-

bredt, og i Danmark er der en stærk tradition for insektsamlere, som stadig er levende. Det er indlysende, at samlerlysten, der som incitament har ønsket om at eje det sjældne, krydser en ny tids kollektive ønske om at beskytte truede arter. Men interessant kunne det være at få skrevet den historie frem til vi lukker og slukker og tager på fotosafari. Det eneste aspekt af min beretning, som stadig er rigtig vitalt, er havebruget, det er den største fritidssektor i Danmark og omfatter socialt hele samfundet. Hvilket museum dokumenterer mon denne havelidenskab i dens historiske, ideologiske og sociale dimension? Der er meget andet til end de klosterhaver og bondehaver, museerne lejlighedsvis kaster blikket på.

Til sidst er kun at sige, at den systematiske gennemgang af arkiver, som nu er i gang, vil bringe meget mere frem om Ålholm-grevernes samlinger. Ikke mindst bliver det interessant at se historien ført frem til 1996, hvor der på Ålholm var et bil- og slotsmuseum. Det er indlysende, at Raben-familiens indsats inden for naturvidenskab, som her har været i fokus, er stærkt undervurderet. Ikke bare er den blevet forbigået, men når man endelig har udtalt sig om indsatsen, er det ofte i et nedladende tonefald. Så er der også omtalen af familien i almindelighed, især efter Frederik Christian Rabens død 1838, som, uanset hvilken greve vi peger på, er spydig og belagt med halvkvædede viser. Der er indicier for, at familiens nære tilknytning til tysk kultur har bragt dem i vanskeligheder både i det 18. og det 19. og i alle tilfælde i det 20. århundrede, hvor man ikke har glemt, at Ålholms besidder i 1940 anbefalede, at Danmark under nazistisk ledelse knyttedes nærmere til Tyskland. Min fornemmelse for grever siger mig, at det ville være lærerigt for alle parter at se forfra på den sag.

Herbarieark fra Frederik Christian Rabens brasilianske indsamlinger. Nogle år efter Rabens død blev hans brasilianske indsamlinger opdelt og sendt til forskellige herbarier. Rabens familie beholdt det afbildede eksemplar på Ålholm, men en dublet blev sendt til en velkendt botaniker og ligger nu i det store herbarium i Meise i Belgien. På basis af denne dublet beskrev den tyske botaniker Otto Sendtner *Capsicum rabenii* (»Rabens peber«) som en ny art. Den danske botaniker Ove Poulsen søgte i 1905 forgæves *Capsicum rabenii* på Ålholm (nu Botanisk Museum) – ingen havde skrevet det af Otto Sendtner tildelte artsnavn på herbariearket. Det har dog vist sig muligt at finde den pågældende plante ved en sammenligning af de to herbarier. *Capsicum rabenii* er sandsynligvis ikke en god art, men kun en form af den almindelige cayennepeber – *Capsicum frutescens* (Botanisk Museum. Foto Nationalmuseet F 3856).

Udblik

Hvis historieforskning skal være andet og mere end personlig terapi eller et socialt ritual, der på forunderlig vis giver et udkomme for dem, der behersker riterne, skal der andet og mere til end at pege på et hul i den museologiske forskning, som jeg gør i indlednin-

gen – huller har i sig selv intet krav på at blive fyldt ud. Der er derimod, synes det, én dagsorden nu, som overskygger alle andre, og det er at finde vej ud af rationalitetens irrationalitet. Historikerens opgave må være, med rationaliteten i behold, at genoverveje modernitetens genese for at se, om der dér skulle findes åndelig næring til mod-

billeder, der kan åbne for en strategi, som igen kan gøre *Homo sapiens* til herre i sit eget hus. Jeg vil gerne her til slut prøve at indskrive dette essay i en sådan bestræbelse.

Det gigantiske inventariseringsprojekt af kloden med alle dens lande, vande og skabninger, der tager retning og moment i Renæssancen, skifter til et højere gear omkring 1740. Den lærde republik vender sig inden for et tiår fra de matematisk funderede videnskaber med deres studier af den døde materies lovmæssigheder mod den levende natur. Drivkraften er hverken den kristne tro eller statsmagtens forkølede merkantilisme – jeg synes, man har ladet sig forlede af tidens retorik. Inventariseringsprocessen er et gigantisk sprogligt *blow up* som synkront og diakront åbner verden for tanken og det materielle liv for helt nye værdier og handlinger, hvad der tendentielt presser gudsforholdet i baggrunden til en mere ydmyg plads som konvention. Vækststedet er den aristokratiske *leisure*-kultur, som den udfolder sig i en alliance mellem den gamle og den nye besiddende klasse. Eksakte kundskaber om naturen blev en tungtvejende del af det almene dannelsesideal. Eliten var ikke amatører, al den stund der ingen professionelle var, men et stykke ind i 1800-tallet sætter professionaliseringen og institutionaliseringen ind, således at en ny epoke er på plads 1850.

Det er ikke for udredningen af kronologien i den naturvidenskabelige erkendelse, at man skal rejse hundrede år med familien Raben og dens ambiente – kronologien er på plads – men for til bunds at forstå, at der var tale om en helt anderledes rummelig kultur, hvor det stod enhver frit for at studere og ytre sig om naturen og dens tilskikkelser. Naturvidenskab var en udbredt fornøjelse og bidrog til det gode liv. Det er forbavsende, at rationalitetens vogtere siden midten af 1800-tal-

let, hvor naturvidenskaberne institutionaliseredes og blev en del af skolepensumet, har været i stand til skridt for skridt at tage paratviden om og glæden ved den umiddelbart iagttagelige natur med alle dens skabninger fra folk. Naturvidenskaberne er ikke længere en del af det gode liv. Humanvidenskaberne skal passe på ikke nu at gøre naturvidenskaberne kunststykket efter. Næsten hver eneste dag kan man opleve den paradiske situation, at mennesker i det offentlige rum ræsonnerer over tilværelsen, som den nu tager sig ud fra deres udsigtspunkt, hvorefter en eller anden bindestregsforsker træder frem og kræver dokumentation for påstanden og flere penge til forskning for at kunne udtale sig. Rationalitetens vogtere har koloniseret både naturen og samfundssfæren, så folk jages ud af rationalitetens hjem ind i irrationalitet og narcissisme. Det er djævelsk, det er kedsommeligt, det er af det onde, og der er ingen frelse, hvis man forsætter med at gå lige ud.

Noter:

På denne plads bør universitetslektor Hans Tybjerg, Botanisk Institut, Københavns Universitet, nævnes, fordi han i 1996 som den første gjorde en indsats for at redde de her omtalte dele af Ålholm-samlingen for Danmark. Desuden en personlig tak til Hans Tybjerg samt til Olof Ryding, Botanisk Museum, og Mona Rasmussen, Nationalmuseet, for hjælp undervejs.

1. Afgangs Journal 1924–1962. Geologisk Museums Arkiv. Før da var Nyborg Straffeanstalt i 1925 blevet betænkt.
2. Her skal dog nævnes Signe Mellempgaard: En Guds og skallerne mand, Siden Saxo, 18. årg.: 2. 2001. 31-37, hvor der bl.a. berettes om boligindretningen hos en borgerlig samler. – Om Ole Worms museum: H.D. Scheperlern: Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse. Odense 1971. Om Kunstammeret: Bente Gundestrup (udg.): Det kongelige danske Kunstammer 1737/The Royal Danish Kunstammer 1737, I-II + registerbind. København 1991-95. Se i

- øvrigt Jens Erik Kristensen: Det kuriøse og det klassificerende blik – naturens indsamling og forordning fra Renæssancens samlere til det moderne naturhistoriske museum med Museum Wormianum som udgangspunkt, *Den jyske historiker*, 64. 1993. 31-44.
3. Sml. Norman Hampson: Upplysningen, Stockholm 1993, s. 211-12. – Ud over de dér anførte åndshistoriske betragtninger er det nærliggende at påpege, at det naturvidenskabelige samleri med dets mange aktiviteter var en platform for kontakt på tværs af sociale skel. Det var viden, det kom an på, og naturhistoriske samlinger kunne anlægges efter enhver målestok. Fattige studenter kunne kapitalisere deres viden ved at samle ind i det lokale område, systematisere det indsamlede og sælge samlingen. For de kyn-dige åbnede der sig nye muligheder for lønarbejde hos rige samlere. Et eksempel er svenskeren Daniel Carl Solander, den senere chef for British Museum, der i sin stockholmske ungdom i 1750-erne arbejdede sig frem på denne måde. Herom Patrick O'Brian: *Joseph Banks: A Life*. London 1997, s. 35 (1. udg. 1987).
  4. Oversigten over slægten er baseret på Nils G. Bartholdy: *Stamtavle med våbenafbildninger og portrætter over slægten Raben – Raben-Levetzau*, Danmarks Adels Aarbog, 85. 1970-71, afsnit II (34 s., særskilt paginering).
  5. Brev fra Christian Frederik Raben til René-Antoine Ferchault de Réaumur, 8. maj 1749. Ålholm Godsarkiv: 29. Private arkivalier: Breve fra C.F. Raben til R.-A. F. de Réaumur 1741-53. Landsarkivet for Sjælland m.m.
  6. Erik Pontoppidan: *Den Danske Atlas*, 1763-81 (repro. 1969-72), I, s. 615.
  7. Asger Lomholt: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742-1942*. Samlinger til Selskabets Historie, I. København 1942, s. 95, 326.
  8. Erik Wilhelm Dahlgren (udg.): *Kungl. Svenska Vetenskabsakademien: personförteckningar 1739-1915*. Stockholm 1915, s. 105.
  9. Se ovf. note 5.
  10. Akvarellerne, som viser sommerfuglenes metamorfose og visse andre dyrs livscyklus (Sotherby's auktionskatalog: Aalholm Slot, Nysted 20.-23. maj 1996, nr. 1080), blev købt af Danmarks Natur- og Lægevidenskabelige Bibliotek. Om Søren Abildgaard og C.F. Raben: Christian Molbech: *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede 1742-1842*. København 1843, s. 136, note 148. – Sommerfuglepræparaterne var ikke udbudt til salg i 1996, men blev sammen med adskillige andre insektpræparater købt af en privat handlende. Tolv af disse er 2001 kommet til Nationalmuseet. Det må håbes, at andre af disse værdifulde præparater senere dukker op.
  11. Yngve Löwegren: *Naturaliekabinett i Sverige under 1700-tallet*. Ett bidrag til zoologiens historia. Uppsala/Stockholm 1952, s. 89-90.
  12. Morten Thrane Brünnich: *Dyrenes Historie og Dyresamlingen udi Universitetets Natur-Theater*, I. København 1782, s. xxviii. Her om »den Samling af malede Fugle, som Hr. Etatsraad Tøger Reenberg Teilman har ladet efter Naturen afbilde paa sin Gaard Endrupholm i Skadsherred i Jylland. Yderligere kan nævnes, at der i svenskeren Carl Gyllenborgs samling fra før 1745 var »diverse af papp giorde Chinesiske Foglar« (Yngve Löwegren, *Anf.arb.*, s. 194). I et udateret manuskript til et uafsluttet, aldrig udgivet værk om Danmarks fugle omtaler H. Beck i forbindelse med en gennemgang af sine kilder, at »*Dr. Melchior har ... anlagt en vakker Samling af Afbildninger efter Naturen.*« Zoologisk Museums Arkiv: B9: H. Beck: Udkast til Danmarks Fugle [1826].
  13. Olof Rudbeck den Yngre havde en samling fugletegninger, hvoraf flere blev brugt af Linné som grundlag for typebeskrivelser. Yngve Löwegren, *Anf.arb.*, s. 65-66. Den 16. december 1792 finder Martin Vahl det i Naturhistorie-Selskabet fornødent som et af seks krav til plantebeskrivelser at indskærpe, »at Beskrivelsen gøres efter Planten selv i dens Naturlige og Vilde Tilstand og ikke enten efter en dyrket eller en Aftegning.« Zoologisk Museums Arkiv: A38: Naturhistorie-Selskabets deliberations Protokol 1792-1803.
  14. Brev fra Christian Frederik Raben til Réaumur, København den 10. marts 1742: »*Monsieur le Baron Corff, Ministre de la Cour de Russie (...) m'a donné une pierre d'asbeste, dont on trouve une grande quantité en Sibirie*« (som ovf. n. 5). Dette stykke asbest er sandsynligvis senere kommet til Rosenborg, som 1819 modtog en geologisk samling, hidrørende fra en af C.F. Rabens yngre sønner. Zoologisk Museums Arkiv: B19: H. Beck: Dagbogsoptegnelser fra 1821 og Rejseoptegnelser fra Skåne og Tyskland 1828. – Rosenborg-samlingen overgik senere til Geologisk Museum.
  15. Således fik gartner Kyhn 1749-50 80 rd. i årsløn – ca. 10 rd. mere end de øvrige højt-placerede godsfunktionærer. Ålholm Gods: 18. Regnskaber og skatter 1736-1787: Ud-gifts- og indtægtsjournaler: 1749-50. Landsarkivet for Sjælland m.m.
  16. Svend Bruun og Axel Lange: *Danmarks Havebrug og Gartneri til Aaret 1919 – Udvikling gennem Tiderne*. København 1920, s. 104.

17. Sml. Asger Lomholt, Anf.arb., s. 8, hvoraf fremgår, at Raben havde forstand på mønter.
18. I den i Paris bosatte danske konkyliesamler Christen Hee Hvass' breve fra 1780-erne kan man følge det omfattende projekt, det var at opdrage et barn »efter Naturens vink« – herunder de ansøgninger der blev gjort til hans mindreårige søns konkyliesamling, der var anlagt *en miniature*. Se f.eks. brev fra Hvass til Lorenz Spengler 9. april 1784. Zoologisk Museums Arkiv: C180: L. Spengler – 57 breve fra C. Hvass i Paris til Kunstforvalter Spengler 1782-1793. Om den ude i Europa højt anskrevne danske samler og systematiker Christen Hee Hvass, se i øvrigt S. Peter Dance: A History of Shell Collecting. Leyden 1986, s. 63 og passim. Insektforskeren Niels Tønder Lund skrev om børneopdragelse og praktiserede selv sine ideer. Hans lille datter samlede planter, »som han« – fortæller datteren senere – »lærte mig at tørre i gråt papir og klistre pænt på hvidt papir, og lærte mig deres navne, som jeg skrev under dem. Jeg anså min plantesamling som en skat« (Helene Tønder Lunds Ungdomserindringer skrevet i Hjertebjerg på Møn til hendes ældste søn. København [1968], s. 9. – Prins Christian Frederik – den senere Christian – anlagde sit første herbarium som otteårig, det findes stadig på Rosenborg (inv. 25167). Herom Peter Wagner: Prinsens Herbarium [1]-2. Urt, 81:2. 46-48; 3. 72-75.
19. Hugo Matthiessen: En Greve. Jørgen Scheel til Grevskaftet Scheel, Stamhuset Gl. Estrup samt Ulstrup (1768-1825). København 1954, s. 24.
20. Axel Garboe: Geologiens historie i Danmark, I: Fra myte til videnskab. Fra de ældste tider til 1835. København 1959, s. 214-15.
21. Dette er baseret på en sammenligning med den samling af eksempler på håndskrevne etiketter, som findes på Zoologisk Museums 2. afdeling. Når Raben ikke fik sine konkyliesamlinger bestemt efter den nyeste litteratur, skyldtes det ikke, at den ikke var tilgængelig. Biblioteket på Ålholm havde de væsentligste moderne bestemmelsesnøgler, jf. Fortegnelse over den Deel af afdøde F.C. Greve af Rabens efterladte Bogsamling, som Mandagen, den 17de Februar 1840, Kl. 9, bortsælges ved offentlig Auction, som afholdes i Huset Nr. 1 i Viinggaardsstrædet i Kjøbenhavn. København [1840]. Det ældste spor i Ålholm godsarkiv efter konkyliesamlingen er fra 1909, hvor en løsøreprotokol under nr. 2995 nævner to hvidlakerede skabe med glasdøre indeholdende en sten- og konkyliesamling, vurderet til 200 kr. Det er uklart, hvorledes disse skabe forholder sig til løsøreinventar nr. 1241 fra det ligeledes familien på Ålholm tilhørende Lekkende – en sten- og konkyliesamling vurderet til 150 kr. Ålholm godsarkiv: 15. Bygninger og inventar: Ålholm 1909 (Lekkende og Ålholm). Landsarkivet for Sjælland m.m.
22. S. Peter Dance: Skaller i farver (dansk bearbejdelse ved Kathe Jensen). København 1993.
23. Zoologisk Museums Arkiv: A106b: H.C.F. Schumacher: Fortegnelse over echinodermer og mollusker i hans samling ca.1820-erne.
24. Journal de la Vie Otto Loudwig de Raben Comte De Christiansholm. Ålholm-samlingen: Otto L. Raben. Det kongelige Bibliotek.
25. Jens Henrik Koudal: »Nodefundet på Ålholm Slot. En kort præsentation,« Cæcilia. Årbog 1992-93. Musikvidenskabeligt Institut, Aarhus Universitet 1993. 265-78.
26. Om sammenhængen mellem den melodiose, følsomme og naturlige musik som man kunne høre hos familien Raben og det moderne verdensbilledes tilblivelse, se Joe Allards bidrag i Peter Hulme og Ludmilla Jordanova (udg.): The Enlightenment and its Shadows. London/New York 1990. 49-65.
27. Trap Danmark, 5. udgave, IV, 3, s. 920, jf. Chr. Axel Jensen, »Aalholm,« Danske Slotte og Herregaarde, II. København 1943. 356-68, s. 366.
28. Aage Friis: Bernstorfferne og Danmark. Bidrag til den danske Stats politiske og kulturelle Udviklingshistorie 1750-1835, II: Johan Hartvig Ernst Bernstorff i Frederik Vs Koneil. København 1919, s. 295.
29. Instruksen er løst indlagt i F.C. Rabens utrykte dagbog fra dannelsesrejsen 1789-92. Botanisk Centralbibliotek. Den milde opdragelse, som de reventlowske børn på Christianssæde, nogle få kilometer længere mod vest, modtog, var tilsyneladende ikke så enestående, som det er blevet hævdet, se Frederikke Charlotte Reventlow: Vore oplomstrende Børn. Odense 1990, s. 37. Det kan tilføjes, at da den lille dreng selv blev far, fortsatte han den bevidst radikale pædagogiske linie, således sendte han et af sine børn til Roskilde, hvor han boede i huset hos den dengang omstridte pædagog Anders Gamborg. – Herom i Ulla Dahlerup og Bent Dahlerup (udg.): Ursula Dahlerup. Baronessens Erindringer 1840-1925. København 1989, s. 89.
30. Indrestyret, som historisk betinget social karakter: Tove Kruse: »Det indrestyret menneske – om den puritanske personlighedstype« i: Håkan Arvidsson, Henrik Jensen og Tove Kruse (udg.): Magt og mentalitet. Fem essays om overgangen fra middelalder til modernitet. Roskilde 1995, s. 136. Se også Norman Hampson: Anf.arb., s. 193-94.
31. Dagbog fra dannelsesrejsen (se ovf. note 29), I, s. 199-200. Det kan tilføjes, at han også gik i Nationalforsamlingen, hvor han påhørte

- »Grev Mirabeau og Abbé Maury med Fornøjelse« (s. 196).
32. F.C. Raben: Reise til Brasilien 1834-38, 2, s. 28 (Rio de Janeiro, Januar 1837). Denne utrykte rejsebeskrivelse findes på Botanisk Centralbibliotek. En afhandling om grev Rabens brasilianske herbarium er undervejs: Olof Ryding: Count F.C. Raben's Brazilian Herbaria, Taxon 51.
33. Om Alexander von Humboldts anskuelser: Hanno Beck i: Alexander von Humboldt: Kosmos für die Gegenwart bearbeitet (Quellen und Forschungen zur Geschichte der Geographie und der Reisen, 12). Stuttgart 1978. V-XXIII.
34. Sml. Donald Worster: De ekologiska idéernes historia (med indledning af Sverker Sörlin). Stockholm 1996, s. 42, 45 og passim.
35. Johannes Tholle: Aalholm Slotshave, Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog for 1931, s. 117-28, s. 118-19.
36. Chr. Gentz, »Aalholms eller Christiansholms Have paa Lolland,« Dansk Haugetidende, nr. 24, 1. dec. 1849, s. 93.
37. H. P. Rohde: Johan Bülow paa Sanderumgaard. Odense 1961, s. 115 og passim; Victor Hermansen: »Johan Bülow som Samler.« Kulturminster. Ny række, 2. 1957. 101-37. At Bülow også har haft en mineraliesamling fremgår af Alfred Glahn (udg.): Mæcen og Klient. Af en Brevveksling mellem to Bogvenner 1785-1790. [Holstebro 1925], s. 69.
38. N.O. Hofman-Bang: Hofmansgave, Danske Slotte og Herregaarde, II. København 1943, 509-16. Niels Hofman (Bang)s herbarium er på Botanisk Museum. Resten af hans naturhistoriske samlinger ligger i havehuset – Den norske Hytte – på Hofmansgave, hvor den er ved at gå til.
39. Kirsten Nannestad: Bolle Villum Luxdorph, Carlsbergfondet. Årsskrift. 1990, s. 136-40.
40. H.P. Rohde: Anf.arb., s. 46-47, 139.
41. [Mindetale over Niels Hofman (Bang)] i: Oversigt over Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger. København 1855. 206-22, s. 215.
42. Sml. Carl Christensen: Den danske Botaniks Historie, II. København 1924-26, s. 12.
43. De nævnte herbarier var ikke med på Sotherby's auktion 1996.
44. Al. Ed. Lindblom (red.): Botaniska notiser för år 1839 och 1840. Lund 1841, s. 71-72.
45. Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1842. København [1843], s. 62-63.
46. Breve fra etatsråd Spittorff til F.C. Raben af 15. oktober og 29. oktober 1810. Ålholm Gods 29: Breve fra etatsråd Spittorff 1810-1817. Landsarkivet for Sjælland m.m. F.C. Raben har i øvrigt forfattet en aldrig udgivet Flora Groenlandica. Botanisk Centralbibliotek.
47. Sotherby's auktionskatalog, nr. 1402, 1411-16.
48. I Ålholm-arkivet er fuglene og fugleskabene nævnt i ovennævnte løsøreprotokol fra 1909 (ovf. n. 21) som nr. 3555, 2556 og 3557 – i alt seks malede skabe vurderet til 620 kr samlet, og som nr. 3560 – 425 udstoppede fugle vurderet til 8500 kr. De befandt sig da i havepavillonen, der var indrettet som museum, jf. C.C. Haugner (udg.): Gamle lollandske Gaarde. Nakskov 1912, s. 21. Uden for museet gejrfuglen, nr. 1099, den stod i vestibulen.
49. Ålholm Godsarkiv: 29. Private papirer. Landsarkivet for Sjælland m.m.
50. Zoologisk Museums Arkiv: B19: H. Beck: Dagbogsoptegnelser fra 1821 og Rejseoptegnelser fra Skåne og Tyskland 1828.
51. Kjøbenhavns Universitets Aarbog for 1839. København [1840], s. 90.
52. Errol Fuller: The Great Auk. 1999, s. 194-97.
53. Jf. Wendell E. Wilson: The History of Mineral Collecting 1530-1799. With notes on twelve hundred early mineral collectors (Mineralogical Record, 25:6, nov.-dec. 1994), s. 151-54.
54. Et indicium for en geografisk ordning af samlingen findes bl.a. i et brev fra F.C. Raben til N. Hofman (Bang) af 6. juni 1832, hvor Raben udbeder sig »en lille Samling af de Mineralier, som forekomme i Danmark.« Botanisk Centralbibliotek.
55. Geologisk Museums modtagelsesprotokol begyndt den 27. maj 1881, nr. 1053-58. Geologisk Museums arkiv.
56. Se ovf. note 48.
57. Den såkaldte videnskabelige realskole i Århus fik ikke nogen lang levetid. Samlingen formodes at være gået videre til Katedralskolen. Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden. Aarhus Skolevæsens Historie, II: 1814-1847. Århus og København 1919, s. 158.
58. Afgang's Journal 1846-1891, s. 135 (11. december 1885). Geologisk Museums Arkiv.
59. Hans-Dietrich Dahnke og Regine Otto (udg.): Goethe Handbuch, 4/2: Personen, Sachen, Begriffe L-Z. Stuttgart/Weimar 1998: »Naturwissenschaften,« s. 788-90.
60. Karen Løkkegaard Poulsen: Oldsagssamlinger på danske herregårde, KUML 2001. Aarbog for Jysk Arkæologisk Selskab. Århus 2001. 71-110.
61. Morten Borup (red.): Emil Aarestrups Breve til Christian Petersen. København 1957, s. 79.
62. Jf. Bo Bramsen: København før og nu – og aldrig, 6: Frederiksstad og Nyhavn. København 1988, s. 187.
63. Et af naturaliekabinetterne fra Ålholm er afbildet i Sotherby's auktionskatalog: Aalholm

Slot, s. 29, nr. 117. Konkylieskabet på Frederiksdal er afbildet i Jean Anker: Otto Fride-
rich Müller. Et Bidrag til den biologiske
Forskningens Historie i det attende Aarhun-
drede, 1: Barndom, Studenter- og Hovme-
stertid (Acta historica scientiarum naturali-
um et medicinalium edidit Bibliotheca Uni-
versitatis Hauniensis, II). København 1945,
s. 199; Axel Garboe oplyser, at Moltkes sam-
ling var anbragt i Skabe med trappevis op-
stigende hylder (Anf.arb., s. 98). Tilsvarende
i Universitetets »Natur-Theater,« oprettet
1772 i »Salen over Communitetets store For-
samlingsværelse,« hvor de lå på trappehyl-
der »enhver Art og Forandring i sin derefter
passende Kasse af blaae Papir.« Morten

Thrane Brunnich: Dyrenes Historie ..., s.
XXXII-XXXIII.

64. Anke te Heesen: Die Schränke des Kabinet-
seculums. Das Naturalienkabinett und seine
Präsentation im 18. Jahrhundert, Armin
Geus (udg.): Repräsentationsformen in den
biologischen Wissenschaften (Verhandlun-
gen zur Geschichte und Theorie der Biologie,
3). Berlin 1998. 59-72.
65. En bearbejdelse af Yngve Löwegrens forteg-
nelse over svenske samlere født før 1800
(anf.arb., s. 335-97) viser, at den største år-
gang er født i tiåret 1720-29. Fra 1780 falder
antallet af samlere. Vi har lov til at antage,
at noget lignende gør sig gældende for Dan-
mark.